

УДК 001.891:[159.926.32-057.87(477):2-675]:378.091.2

№ Держреєстрації 0117U001767

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
вул. Шевченка, 14, м. Івано-Франківськ, 76000
тел. +380963102636; e-mail: office@ksu.ks.ua

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Херсонського

державного університету

Олександр СПИВАКОВСЬКИЙ
16 серпня 2023 р.

ЗВІТ

ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
«РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ»
(заключний)

Перший проректор

д.пед.н., професор

Сергій ОМЕЛЬЧУК

Науковий керівник НДР

к.філос.н., доцент

Максим ГАЛІЧЕНКО

Херсон - Івано-Франківськ – 2023

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ**Керівник НДР:**

к.філос.н., доцент

Галіченко М.В.

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 57 с., 18 джерел.

Об'єкт дослідження: релігійні процеси в сучасній Україні (на прикладі Херсонщини).

Мета роботи: У сучасному світі зростає роль релігії у всіх сферах суспільного буття. Постає необхідність дослідити релігійні процеси в Україні у контексті глобалізації, націо- та державотворення. Основна увага має бути звернена на утвердження релігійної толерантності в українському суспільстві. Запорукою для цього є екуменічна діяльність релігійних організацій. Вона має знаходити підтримку у діяльності закладів вищої освіти стосовно формування у студентів відповідних релігійних орієнтацій. Отже, метою роботи є вивчення сучасного стану екуменічної співпраці та аналіз релігійних орієнтацій студентської молоді Херсонщини.

Методи дослідження: діалектичний, синтез та аналіз, логічний, історичний, метод анкетування.

Вивчено сучасний стан екуменічного діалогу на Херсонщині та розроблені пропозиції стосовно його покращення. Досліджені релігійні орієнтації студентської молоді Херсонщини.

Здійснено соціологічне дослідження релігійних орієнтацій студентської молоді Херсонщини. Окреслені тенденції у трансформації релігійних орієнтацій студентів та запропоновані шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти м. Херсона.

Розроблені авторські навчальні програми з дисциплін «Соціологія релігії» (для студентів ХДУ спеціальності 054 «Соціологія») та «Релігійні громади Херсонщини» (вибіркова дисципліна для здобувачів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»).

Ключові слова: екуменізм, молодь, релігія, толерантність, церква.

Abstract

Research Report: 57 p., 18 sources.

Object of Research: religious processes in modern Ukraine (on the example of Kherson region).

Purpose of Research: In the modern world, the role of religion in all spheres of social life is growing. There is a need to study religious processes in Ukraine in the context of globalization, nation- and state-building. The main attention should be paid to the establishment of religious tolerance in Ukrainian society. The key to this is the ecumenical activities of religious organizations. It should find support in the activities of higher education institutions regarding the formation of appropriate religious orientations in students. Thus, the aim of the work is to study the current state of ecumenical cooperation and analysis of religious orientations of student youth of Kherson region.

Research Methods: analysis and synthesis, dialectical, logical, historical and survey methods.

The current state of ecumenical dialogue in the Kherson region has been studied and proposals for its improvement have been developed. The religious orientations of the student youth of Kherson region are investigated.

A sociological study of the religious orientations of the student youth of Kherson region was carried out. The tendencies in transformation of religious orientations of students are outlined and the ways of improvement of educational process in institutions of higher education of Kherson are offered.

Author's curricula in the disciplines "Sociology of Religion" (for KSU students majoring in 054 "Sociology") and "Religious Communities of Kherson Region" (elective discipline for students of educational qualification level "Bachelor") have been developed.

Keywords: church, ecumenism, religion, tolerance, youth.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ.....	10
1.1. Екуменічна співпраця на Херсонщині.....	10
1.2. Релігійність студентської молоді Херсонщини.....	13
РОЗДІЛ 2. ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНІЦІАТИВНОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ТЕМИ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....	24
2.1. Авторська навчальна програма з дисципліни «Соціологія релігії».....	24
2.2. Авторська навчальна програма з дисципліни «Релігійні громади Херсонщини».....	42
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

У сучасному світі зростає роль релігії у всіх сферах суспільного буття. Постає необхідність дослідити релігійні процеси в Україні у контексті глобалізації, націо- та державотворення. Основна увага має бути звернена на утвердження релігійної толерантності в українському суспільстві. Запорукою для цього є екуменічна діяльність релігійних організацій. Вона має знаходити підтримку у діяльності закладів вищої освіти стосовно формування у студентів відповідних релігійних орієнтацій.

Екуменічна проблематика є об'єктом дослідження таких українських вчених: А. Колодний, П. Яроцький, В. Єленський, О. Кісельов, А. Юраш, О. Хомчук та ін.

Релігійні орієнтації херсонської молоді досліджувалися М. Галіченком, І. Гришановим, К. Недзельським, І. Поліщук.

Метою ініціативної науково-дослідної теми є вивчення сучасного стану екуменічної співпраці та аналіз релігійних орієнтацій студентської молоді Херсонщини. Результати науково-дослідної теми мають бути впроваджені в освітній процес Херсонського державного університету шляхом оновлення змісту нормативних дисциплін (“Філософія”, “Історія України та української культури”), а також як вибірккові навчальні дисципліни (“Соціологія релігії”, “Релігійні громади Херсонщини”).

Методологічною основою дослідження є принципи академічного релігієзнавства: об'єктивності, історизму, толерантності та позаконфесійності. Автор використовував діалектичний, логічний та історичний методи, які дозволили усебічно розглянути розвиток екуменічної співпраці на Херсонщині, а також проаналізувати трансформації релігійних орієнтацій студентської молоді нашого регіону. При проведенні соціологічного дослідження основним було обрано метод анкетування. Він дозволив охопити значну кількість респондентів і забезпечити кількісні

характеристики, які були співставленні з результатами багаторічних досліджень, що здійснювала кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук з 2000 року.

Автори дослідження впродовж чотирьох років роботи приймали участь у наукових та науково-практичних конференціях:

- Всеукраїнській науково-практичній конференції «Реформація: історичний та сучасний контекст» (Херсон, 6 жовтня 2017) організатором якої була кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук Херсонського державного університету;
- Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 500-літтю Реформації. (Київ, 2017);
- Всеукраїнській науково-практичній конференції «Унезалеження православних і його вплив на релігійно-церковне і суспільно-політичне життя сучасної» (Київ, 15 квітня 2019);
- Регіональній науково-практичній конференції «Релігійні процеси в сучасній Україні» (Херсон, 24 жовтня 2019), організатором якої була кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук Херсонського державного університету;

Авторами, які брали участь у роботі над зазначеною ініціативною темою, підготовлено та опубліковано наступні наукові праці за результатами дослідження:

1. Галіченко М. В. Втілення ідеологеми «Москва – Третій Рим» у концепції «Русский мир» Російської православної церкви. *Scriptorium nostrum*. Херсон. 2017. № 1. С. 233-259.
2. Галіченко М. В. Відображення ідеологеми «Москва – Третій Рим» у концепції В. Цимбурського «Острів Росія». *Науковий вісник молодих учених і аспірантів ХДУ. Зб. наук. праць*. 2017. С. 21-27.
3. Галіченко М. В. Внесок протестантизму у становлення і розвиток

екуменізму. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реформація: історичний та сучасний контекст»*. Херсон, 2017. С. 80-85.

4. Галіченко М. В. Екуменічна діяльність протестантських церков на Херсонщині. *Людина, яка реформує та реформується. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 500-літтю Реформації [тези оповідей та виступів]* Від. ред. Волобуєва С. В. Київ : НТУ, 2017. С. 11 – 12.
5. Галіченко М. В. Основні тенденції і перспективи розвитку православ'я в Україні. *Збірник матеріалів Регіональної науково-практичної конференції*
6. *«Релігійні процеси в сучасній Україні» : Наукове видання / за ред. М. В. Галіченка*. Херсон, 2019. С. 51 – 57.
7. Бойко Н. О., Галіченко М. В. Релігійність студентської молоді Херсонщини: соціологічний аналіз. *Габітус*. Одеса, 2020. С. 19 – 24.

Підготовлені та опубліковані наступні навчально-методичні праці:

1. Методичні вказівки і рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Релігійні громади Херсонщини» [Електронний документ]. Херсон, 2019. 37 с. URL : <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/9330>

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів

Вивчено сучасний стан екуменічного діалогу на Херсонщині та розроблені пропозиції стосовно його покращення. Досліджені релігійні орієнтації студентської молоді Херсонщини.

Здійснено соціологічне дослідження релігійних орієнтацій студентської молоді Херсонщини. Окреслені тенденції у трансформації релігійних орієнтацій студентів та запропоновані шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти м. Херсона.

Розроблені авторські навчальні програми з дисциплін «Соціологія релігії»

(для студентів ХДУ спеціальності 054 «Соціологія») та «Релігійні громади Херсонщини» (вибіркова дисципліна для здобувачів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»).

Апробація результатів дослідження здійснювалася в 2018-2019 навчальному році під час викладання вибіркової навчальної дисципліни «Релігійні громади Херсонщини», яка була обрана студентами Херсонського державного університету освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». У 2019-2020 навчальному році апробація здійснювалась при викладанні дисципліни «Соціологія релігії» у студентів 351 групи факультету психології, історії та соціології (спеціалізація 054 «Соціологія»).

РОЗДІЛ 1.

РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

1.1. Екуменічна співпраця на Херсонщині

Під екуменізмом ми розуміємо складний та багатоаспектний рух, метою якого є досягнення християнської єдності. Наразі цей рух координується Всесвітньою Радою Церков. Поява екуменічного руху безпосередньо пов'язана з протестантизмом, адже біля його витоків стояли такі відомі діячі як Натан Седерблом, Джон Мотт, Вісер Хуфт та ін.

У 1846 році в Лондоні створено Об'єднання Євангелістів, що ставило собі за мету месійну діяльність серед християн за єднання [8, с. 59]. У середині XIX століття у середовищі протестантських церков розпочався рух за створення міжнародних протестантських об'єднань, метою яких мало стати врегулювання відносин у межах однієї конфесії. Прикладами таких організацій є: Ламбертська конфедерація англіканських церков (1867), Лютеранська всесвітня федерація (1868), Всесвітній альянс Реформаторських церков (1877), Методистська всесвітня рада (1881), Всесвітній баптистський альянс (1905) тощо. З одного боку цей процес можна розглядати як конфесіоналізацію, проте він сприяв напрацюванню механізмів взаємодії між різними церквами, який потім буде реалізований у діяльності Всесвітньої Ради Церков.

До початку XX століття православні та католики вважали, що лише вони виступають носіями справжнього християнства. Усі інші християни постають або єретиками, або схизматиками залежно від ступеня відступу від церковної традиції (Святого Передання). Саме тому була відсутня гостра потреба у відновленні втраченої єдності християнського світу, виконанні заповіді Христа: «Щоб всі були одно» (Ів. 17: 22-23). Власна обраність та святість

компенсували необхідність порозуміння з іншими «братами у Христі».

Так Римо-Католицька церква вважає, що лише вона дає загальне знаряддя спасіння, а в інших церквах є лише окремі блага: віра, надія, любов, життя благодаті, дари Святого Духа тощо. Саме тому зараз католики беруть участь в екуменічному русі з метою виправлення помилок минулого та утвердження необхідності визнання примату папи християнському світі.

На думку православних, завдання екуменічного руху полягає у свідченні перед братами у вірі, які помиляються, традиції Давньої церкви. Істинне спасіння можливе лише у православній церкві.

Протестанти ж вважають, що кожна деномінація є істинною, а тому метою екуменізму є об'єднання усіх деномінацій та конфесій у певну співдружність. Таким чином лише протестантське розуміння екуменізму передбачає створення певної «видимої» єдності християн. Всесвітня Рада Церков постає результатом саме протестантського бачення екуменізму. Наразі саме протестантські церкви є найбільш зацікавленими у проведенні спільних богослужінь, конференцій, здійсненні соціальних та освітніх проєктів.

Активне заселення Херсонщини наприкінці XVIII - на початку XIX ст. супроводжувалося утворенням своєї рідної конфесійної автономії. Це було пов'язано з дозволом переселенцям сповідувати різноманітні релігійні погляди, а не лише приймати православ'я. Навіть старовіри користувалися відносною свободою. Таким чином поряд з православною традицією активно поширювався протестантизм спочатку у вигляді лютеранства, а потім - баптизму. За часів радянської влади діяльність релігійних громад була суттєво обмежена. І лише зі здобуттям незалежності на Херсонщині розпочався процес релігійного відродження, який супроводжувався появою нових релігійних рухів.

У цих умовах поступово почали оформлюватися екуменічні контакти

між окремими конфесіями. Значний вплив на них мав православний розкол, що стався на початку 1990-х років. Українська православна церква (у зв'язку з Московським патріархатом) у 1990-2000-х роках орієнтувалася на співпрацю з Римо-Католицькою та Німецькою Лютеранською церквами. У межах такою співпраці підкреслювався зв'язок з традиційним християнством, а також певна спадковість екуменічної політики радянського часу. Проте наразі екуменічна співпраця з боку Української православної церкви на Херсонщині відсутня.

Українська православна церква Київського патріархату в цей період активно налагоджувала співпрацю з протестантськими деномінаціями, зокрема, баптистами. Спочатку співпраця здійснювалася через участь УПЦ КП у протестантських фестивалях, які щорічно проводилися у Херсоні. Згодом зусиллями УПЦ КП, римо-католиків та протестантів було запроваджено традицію спільного святкування Вербної неділі, утворено Раду християнських церков Херсонської області. Спільні соціальні, освітні, наукові проекти реалізуються наразі між Православною церквою України та Таврійським християнським інститутом.

У рамках реалізації ініціативної науково-дослідної теми “Релігійні процеси в сучасній Україні” кафедрою філософії та соціально-гуманітарних наук разом з Таврійським християнським інститутом було організовано і проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Реформація: історичний та сучасний контекст» (Херсон, 6 жовтня 2017). До участі в конференції долучилися представники протестантських деномінацій Херсонщини та Православної церкви України.

Створений у 1997 році у Херсоні Таврійський християнський інститут наразі є головним інтелектуальним осередком екуменічної співпраці у нашому регіоні.

Загалом екуменічна співпраця на Херсонщині має значний та досі не

реалізований потенціал.

1.2. Релігійність студентської молоді Херсонщини

У рамках реалізації ініціативної науково-дослідної теми було проведено соціологічне дослідження з метою вивчення релігійності студентської молоді.

Під час опитування студентам було запропоновано відповісти на запитання: «Чи потрібна релігія сучасній людині?». Постановка цього питання зумовлена кількома чинниками.

По-перше, у ХХ столітті на теренах України активно проводилася антирелігійна компанія, метою якої було обмеження впливу релігії на суспільне життя. Ця компанія активно впливала на батьків, дідусів та бабусь респондентів. Отже, важливо зрозуміти, чи вдалося релігії відвоювати втрачені позиції у родинній та індивідуальній релігійності.

По-друге, у західній інтелектуальній традиції утвердилася теорія секуляризації (Т. Парсонс, Б. Вільсон, П. Бергер, Т. Лукман, Д. Мартін, Р. Фенн), яка передбачала, що розвиток науки та техніки, якщо не знищить, то принаймні суттєво обмежить сферу функціонування релігії. Вплив цієї інтелектуальної традиції відчутно домінує серед представників природничих та фізико-математичних наук, особливо серед біологів, які під час викладання своїх предметів у вищій школі популяризують такий підхід серед студентів і, відповідно, впливають на їх релігійні орієнтації, зокрема зростання кількості атеїстів.

По-третє, традиційні релігії з їх ієрархічністю та консерватизмом переважно асоціюються у молоді з літніми людьми. Молодь не дуже охоче прагне дотримуватися усіх обрядових дій, підкорятися правилам та обмеженням. Відповідаючи на запитання «Чи потрібна релігія сучасній

людині?», 73,9% респондентів дали ствердну відповідь, негативну – 13,6%, решта (12,5%) не змогли чітко визначитись щодо цього питання. Порівнюючи отримані результати із опитуваннями попередніх років, можна побачити стійку тенденцію до зменшення з 90% (2006 р.) до 73,9% тих, хто вважає, що релігія потрібна сучасній людині. Водночас зростає з 4% (2006 р.) до 13,6% кількість тих, хто має сумніви стосовно доцільності функціонування релігії у сучасному суспільстві. Для пояснення цієї тенденції необхідно провести дослідження гендерної релігійності студентів, адже попередній аналіз дозволяє припустити зменшення кількості студенток, які є мешканцями міста, котрі переконані у користі релігії для сучасної людини [9]. Таким чином, жіноча релігійність на Херсонщині потребує окремого дослідження [6]. На нашу думку, причинами скептичного ставлення до релігії також можна вважати кризу сучасної сім'ї, відчутний соціальний динамізм, який нівелює традиційні цінності та сприяє певному еклектизму та квазірелігійності, які пропагують ЗМІ, прикладом чого є різні «битви екстрасенсів» та захоплення астрологією.

Психологічною основою для релігійності людини постає її віра у щось «священне», надприродне, таємниче. Віра є глибоко інтимним почуттям, яке має відчутно переважаючий емоційний бік порівняно із раціональним. Тобто неважливо, у що конкретно вірить людина, головне – чи відчуває вона себе віруючою. На нашу думку, важливо провести певну диференціацію стосовно ступеня віри, адже вона може бути як переконаною у своїй вірі, так і вагатися стосовно власних релігійних почуттів. Найбільш раціоналізованим варіантом постає атеїзм, який не є просто відсутністю віри, а є усвідомленим переконанням у відсутності Бога та його впливу на людське життя і природні процеси. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти релігійність, адже у разі простого вибору між вірою та невір'ям ми маємо досить високі показники. Зокрема, проєкт World Values Survey подає релігійність українців у 85,1% [13].

Таким чином, українці є однією із найбільш релігійних націй Європи.

Опитування 2020 року показало, що лише 42% студентів впевнені у своїй вірі, ще 35,4% схильні вважати себе віруючими. Отже, показник у 42% вказує на те, що рівень релігійності молоді на Херсонщині не є занадто високим і релігійним громадам треба серйозно попрацювати, аби ті 35,4%, які схильні вірити, стали переконаними віруючими. Такі результати дозволяють, на нашу думку, краще зрозуміти наявну ситуацію, яка потребує і додаткової уваги під час навчання в університеті. Саме університетські релігієзнавчі курси можуть забезпечити паритет раціонального та емоційного у такому складному відчутті, як віра. Стосовно тенденції змін, то за винятком спаду кількості віруючих, зафіксованому у дослідженні 2015 році, загалом ситуація є стабільною [10]. Відбувається поступове перетікання «швидше віруючих» до невіруючих, що свідчить про втрату довіри до релігії як такої. Тобто зменшення кількості віруючих корегується зі зменшенням кількості студентів, які переконані, що релігія потрібна сучасній людині.

Важлива роль у формуванні початкових релігійних орієнтацій належить сім'ї. На думку Н. Гаврилової та О. Кисельова, сім'я забезпечує первинну релігійну самоідентифікацію [5]. Загалом більшість опитаних студентів виховувалася в релігійних родинах. У 68,1% опитаних обоє батьків є віруючими людьми, а у 19,4% – один із батьків. Тому можна вважати, що первісна релігійна ідентифікація шляхом залучення до сімейної обрядовості мала місце. Поряд з родиною відчутний вплив на формування релігійної самоідентифікації студента здійснює його найближче оточення. Для молоді важливим чинником постає спілкування з однолітками та друзями. Таким чином, під час опитування студентам було запропоновано оцінити рівень релігійності їхнього кола спілкування, тобто друзів та знайомих. Були отримані такі результати: 48,5% впевнені, що більшість їх друзів – віруючі люди (у 2011 – 36,2%); менше половини, 39,6% (27,8%), мали релігійних

друзів; у 8,8% (21,3%); майже немає у 3,5% (1,7%). Можна побачити чітку тенденцію до зростання кількості віруючих у найближчому оточенні респондентів [11]. Таким чином, можна зробити висновок, що молодь цікавиться релігією та відкрито висловлює свої релігійні переконання (зокрема, в дослідженні 2020 року усі респонденти змогли визначитись із рівнем релігійності своїх друзів та знайомих, а у 2011 – 13% не змогли цього зробити).

Особливістю сучасної релігійності є її зростаюча позаконфесійність. Для позначення віруючих, які не ідентифікують себе із жодною релігією, навіть був запроваджений спеціальний термін “nones”. Згідно з опитуванням проєкту World Values Survey кількість “nones” в Україні у 2011 році складала 14,9% [13]. Ця тенденція зафіксована у дослідженні 2020 року, адже близько 5% віруючих не ідентифікували себе із жодною релігією. Окрім того, порівняно із попередніми опитуваннями змінилася домінуюча ідентифікація: якщо у 2015 році 90% опитаних вважали себе православними (96% в 2006 р., 86,3% в 2011 р.), то у 2019 – 43,1% респондентів віднесли себе до християнства загалом, а 34,4% – до православ'я [9; 10; 11]. Православ'я для України тривалий час виступало не стільки релігійною, скільки культурною ідентифікацією. На нашу думку, зміна ідентифікації пов'язана із кількома чинниками: 1) активне просування Українською православною церквою концепту «Русский мир» частина віруючих перейшла у греко-католицизм; 2) політизація процесу отримання автокефалії ПЦУ під час президентської виборчої кампанії; 3) зростання кількості протестантів серед молоді, чому сприяють соціальні проєкти протестантських церков, частина з яких орієнтована винятково на молодь, а також активна пропагандистка компанія, пов'язана з 500-річчям Реформації; 4) більшість віруючих є невоцерковленими, а тому не асоціюють себе із певною конфесією, вважаючи себе просто християнами.

Важливим питанням для сучасного глобалізованого світу постає забезпечення релігійної толерантності. На законодавчому рівні в Україні ухвалені необхідні законодавчі акти, які забезпечують свободу совісті (Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» 1991 р.), рівність світської та богословської освіти шляхом визнання дипломів з боку держави (Закон «Про вищу освіту» 2014 р.). Проте толерантність не формується винятково законодавчо або ж зусиллями держави, вона постає як елемент культури, як результат міжособистісної взаємодії з представниками інших релігій чи як результат сприйняття стереотипів («всі мусульмани – терористи»).

Таким чином, студентам було запропоновано відповісти на питання: «Чи відчують вони неприязнь або ненависть до представників інших релігій? Якщо так, тоді до кого і чому?». 71,8% опитаних зазначили, що не відчують ненависті або неприязні до інших релігій, 28,2% – відчують побоювання стосовно представників окремих релігій. Відповіді цих респондентів дозволяють побачити таку картину: 5,4% – мають побоювання щодо ісламу, а 11,6% – відчують неприязнь до Свідків Іегови через їх нав'язливу місіонерську діяльність, 10,9% зазначили, що їм не подобаються секти. Отже, ми бачимо, що студентству Херсонщині властива толерантність у релігійній сфері, негативний образ ісламу здебільшого пов'язаний з новинами про ісламських терористів.

Окремо варто звернути увагу на ставлення до сект. Воно свідчить про недостатній рівень розуміння респондентами релігійного життя, адже для більшості сектантів є усі нетрадиційні релігії, а також не ортодоксальні, як, наприклад, баптизм (другий за кількістю релігійних громад в області та представлений на Херсонщині з кінця XIX ст.). Це є важливим з огляду на те, що Херсонщина належить до регіонів, де потужно розвиваються нетрадиційні новітні релігійні течії.

Л. Филипович стверджує, що більше половини прихильників новітніх релігійних течій складає молодь [17, с. 71]. Саме тому важливим є вивчення ставлення студентської молоді Херсонщини до таких рухів. На запитання: «Як Ви ставитесь до новітніх нетрадиційних рухів?» 6,5% відповіли позитивно, 13,6 % – негативно, а 79,9 % – нейтрально. Проте студенти не змогли назвати такі новітні рухи, що, знову ж таки, вказує на відсутність необхідних знань із релігієзнавства. Це зумовлено тим, що курс «Релігієзнавство» не викладається окремою дисципліною. Таким чином, толерантне ставлення до новітніх релігійних рухів пов'язане передусім із байдужістю та незнанням, ніж з усвідомленим вибором. Це і дозволяє досить легко навішувати ярлик «сектант» на будь-кого, хто не вписується у традиційні уявлення про священників та Церкву.

Дослідження рівня толерантності студентства Херсонщини також вивчалось через проблему укладання міжконфесійних шлюбів. Ця проблема, з одного боку, має інтимний характер, а з іншого – пов'язана із збереженням родинної релігійності, адже якщо батьки сповідують різні релігійні погляди, це змушує дітей вибрати релігію для себе. Не вбачають перепону у різниці у релігійних переконаннях 39% опитаних (у 2011 – 33%, у 2015 – 29,3%), 31,7% респондентів вважає можливим укласти шлюб лише із представниками деяких релігій (у 2011 – 27,8%, у 2015 – 39,6%). Категорично проти шлюбу з іновірцями 22,6% (у 2011 – 18,3%, у 2015 – 18,9%). Жоден із респондентів не виявив бажання перейти в іншу релігію заради шлюбу (у 2011 – 1 дівчина з 497 опитаних, а у 2015 – 3,6%). Погодились на укладання шлюбу за умови переходу у їх віру 6,7% (у 2011 – 8,7%, у 2015 – 8,6%) [10; 11]. Стосовно тенденцій змін варто зазначити, що зростання кількості респондентів, для яких релігія не є перепною для укладання шлюбу, корелюється із збільшенням кількості тих, хто сумнівається у своїй вірі та необхідності релігії для сучасної людини. Це стосується студенток, які є мешканцями міста. Водночас зростає кількість тих, хто категорично проти шлюбу з іновірцями.

Ці респонденти переважно є протестантами (баптисти, адвентисти, п'ятидесятники) та православними. Протестантами щорічно проводиться Свято сім'ї у місті Херсоні, яке демонструє їхній ідеал родини (багатодітність, висока релігійність, участь у соціальних проєктах).

Важливими показниками релігійності студентів є відвідування богослужінь та читання релігійної літератури. Вони дозволяють зрозуміти, яку роль відіграють релігійні практики у житті молоді. За результатами опитування 48,8% відвідують богослужіння лише на великі свята, 33,4% – іноді за потребою, 5,4% – відвідують регулярно (не менше 1 разу на тиждень), 12,4% – взагалі не відвідують церкву. Переважно регулярно відвідують богослужіння протестанти та мусульмани. Це пов'язано із тим, що у них найбільше відчутний зв'язок із конкретною релігійною громадою. Тобто не з конфесією взагалі, а з конкретною групою віруючих, об'єднаних навколо пастора чи імама. Окрім того, саме в цих релігіях потужними є молодіжні організації, і, як зазначає О.Б. Іванкова-Стецюк, «в період, коли у молодих людей виникають певні розбіжності у ціннісних орієнтаціях та поглядах на життя з світськими агентами соціалізації, відбувається пошук соціальної групи, що складається з осіб зі спорідненою системою життєвих цінностей, яка здатна захистити від загроз сучасного світу» [14, с. 359].

Стосовно читання релігійної літератури, то 65,5% опитаних зазначили, що не читають таку літератури взагалі, інколи читають – 30,4%, а регулярно читають лише 4,1%. Помітна тенденція до зменшення кількості студентів, які регулярно читають релігійну літературу. Водночас відчутно зросла кількість тих, хто таку літературу не читає взагалі. Особливо це стосується тих респондентів, котрі ідентифікують себе із православ'ям. Вони можуть відвідати церкву із родичами на великі свята, проте не мають бажання читати відповідну літературу.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що студентська молодь Херсонщини є позацерковною, її віра не пов'язана з участю у релігійних практиках, які не посідають важливого місця у повсякденному житті. Це суттєво відрізняє Херсонщину від Прикарпатського регіону, у якому 23,3 % молоді регулярно відвідує храми, а 83,4 % тримає у домашній бібліотеці духовну літературу [14, с. 360]. Зважаючи на те, що молодь є найактивнішою частиною українського соціуму, студентам було запропоновано відповісти на питання: «Чи має молодь брати більш активну участь у релігійному житті?».

Ствердно відповіли 28% (у 2006 – 43,5%, у 2011 – 48,7%), проти виступили 24,4% (у 2006 – 17,1%, у 2011 – 16,3%), а 47,6% (у 2006 – 39,4%, у 2011 – 35%) не змогли визначитись із відповіддю [9; 10]. Отримані результати свідчать про зменшення кількості прихильників активізації молоді у релігійному русі. Більшість студентів не схильна брати участь у релігійному житті України. Така пасивність може мати негативні наслідки у найближчому майбутньому. Як відомо, релігія безпосередньо пов'язана з політикою та соціальними подіями в суспільстві. Під час Революції Гідності 2013–2014 рр. церковні організації спробували стати посередниками між владою та опозицією, надавали допомогу пораненим, намагалися зупинити ескалацію насильства. Окрім того, значна частина віруючих долучилася до волонтерського руху, захисту Батьківщини. У збройних силах України активну діяльність розгорнули військові капелани. Починаючи з 2017 року зусиллями протестантських церков був ініційований рух на захист традиційних сімейних цінностей, який призвів до конфронтації з владою у питаннях гендерного законодавства, можливості легалізації одностатевих шлюбів тощо. Під час президентської виборчої кампанії 2019 року релігійна проблематика була однією з головних тем. Таким чином, постала необхідність дослідити ставлення молоді до спроб політизації релігії, взаємовпливу релігії та освіти, перспективи створення Помісної церкви в Україні.

Студентам було запропоновано відповісти на запитання: «Чи повинна

влада втручатися в сферу релігії?». На думку 26,5% опитаних, держава повинна втручатися у релігійну сферу шляхом її законодавчого регулювання, 15,5% вважають, що заради національних інтересів та безпеки держава повинна впливати на діяльність релігійних організацій. 37,7% переконані, що церква і держава мають бути відділені одна від одної, проте між ними має бути забезпечена співпраця. 20,3% вважають, що за жодних обставин держава не повинна втручатися у релігійну сферу. Отже, більшість студентів переконані, що сфера релігійних відносин не потребує втручання з боку органів державної влади і може цілком функціонувати автономно.

Також студентам було запропоновано відповісти на питання: «Чи потрібно релігійним лідерам брати участь у політичному житті?». У порівнянні з попередніми дослідженнями спостерігається стрімке зростання кількості противників участі релігійних діячів у політиці з 17,1% у 2006 до 75,7% у 2020. Водночас із 39,4% у 2006 до 4,7% у 2020 зменшилась кількість тих, хто не має відповіді на це питання. Так само з 43,5% у 2006 до 19,6% зменшилась кількість прихильників участі священників у політичному житті [9]. Причину цього можна вбачати у тому, що згідно з опитуваннями довіри суспільства до інституцій останніми роками церква та армія користуються найбільшою підтримкою, а найменшу – мають уряд та парламент. Окрім того, активне залучення священників до агітаційної діяльності під час президентської кампанії також сприяло посиленню негативного ставлення до участі релігійних лідерів у політиці.

Згідно зі статтею 35 Конституції України Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви [7]. Студентам було запропоновано відповісти на питання, чи вважають вони за необхідне запровадити у навчальний процес дисципліни релігійного спрямування, зокрема, християнську етику. Близько 78% опитаних проти запровадження як обов'язкових предметів християнського спрямування. 8,8% вважають, що такі

дисципліни є корисними, але мають бути за вибором студента або ж учня. Майже 13,2% опитаних не змогли відповісти на це запитання. При цьому більшість опитаних переконана у необхідності пошуку найрізноманітніших форм співпраці між церквою та державою, проте не бажає сакралізації освіти. Це, зокрема, є актуальним стосовно пропозицій запровадження у школі уроків релігійного спрямування («основи християнської моралі»). Варто погодитись з думкою В. Баранівського, що академічна релігієзнавча освіта у ЗВО цілком спроможна задовільнити релігійні потреби громадян, не спричиняючи сакралізацію освіти [2, с. 46].

Враховуючи перебіг трансформаційних процесів в українському православ'ї, студентам було запропоновано відповісти на питання: «Чи потрібна в Україні державна церква?». Близько 82,1% висловилися категорично проти створення в Україні державної церкви, для 12,5% це є прийнятним за умови розвитку процесів державотворення, 5,4% не змогли дати відповідь на це запитання. На нашу думку, такі результати зумовлені, з одного боку, релігійною толерантністю українського суспільства, а з іншого – значною недовірою до влади й державних інституцій.

Наразі церква в Україні є інституцією з найбільшим рівнем довіри з боку суспільства, процес створення державної церкви може привести до нівеляції цього рівня довіри. Також студентам було запропоновано визначитися із своїм ставленням до створення Православної церкви України. Позитивно оцінюють створення ПЦУ 32,75% опитаних, негативно – 11%. Не змогли відповісти на це запитання – 56,25 %.

На нашу думку, це пов'язано з такими чинниками: 1) ПЦУ існує лише рік і тому ще не продемонструвала активну роль у освітніх, культурних чи соціальних проєктах; 2) питання автокефалії православної церкви не є актуальним для більшості студентів, адже воно безпосередньо не впливає на їхнє життя; 3) зазначене питання не розглядається в межах навчальних

дисциплін, котрі вивчаються в ЗВО.

РОЗДІЛ 2.

ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНІЦІАТИВНОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ТЕМИ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

2.1. Авторська навчальна програма з дисципліни «Соціологія релігії»

ВСТУП

Програма складена відповідно до освітньо-професійної програми 054 «Соціологія», яка забезпечує підготовку соціологів у Херсонському державному університеті.

«Соціологія релігії» є варіативною навчальною дисципліною, яка має сприяти професійній підготовці бакалаврів зі спеціальності 054. Соціологія. Саме тому вона тісно пов'язана з нормативними дисциплінами циклу соціально-гуманітарної підготовки такими як: «Філософія (філософія, релігієзнавство, етика та естетика)», «Історія України та української культури». Окрім того вона пов'язана з такими дисциплінами циклу професійної та практичної підготовки як: «Історія соціології», «Загальна соціологічна теорія», «Методологія і організація досліджень», «Сучасні соціологічні теорії», «Методи збору соціологічної інформації», «Математично-статистичні методи в соціологічних дослідженнях».

Програма складається із наступних змістових модулів:

1. Соціологія релігії як наука і навчальна дисципліна. Історія становлення та сучасний стан соціології релігії;
2. Релігія як суспільний феномен;
3. Релігія як соціальний інститут.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу:

Ознайомити з основними принципами, поняттями, методами, які використовуються для аналізу релігії як соціального явища.

Завдання курсу:

Теоретичні:

- Вивчення специфіки сучасних релігійних процесів та їх впливу на людську свідомість;
- Дослідження особливостей взаємодії релігії з іншими соціальними інститутами;
- Соціологічний аналіз діяльності релігійних інституцій стосовно формування та утвердження духовних цінностей людини та всього суспільства загалом;
- Характеристика провідних концепцій у межах соціологічного вивчення релігії.

Практичні:

- Засвоєння сучасних підходів вивчення соціальних фактів в сфері релігійного життя;
- Виявлення можливостей та обмежень використання методів соціологічного аналізу щодо фактів соціальної реальності в сфері релігійного життя;
- Опанування терміносистеми та особливостей реалізації пізнавальних програм у межах вивчення релігійних систем;
- організація і проведення конкретних соціологічних досліджень проблем релігії.

Очікувані результати навчання:

Компетентності, котрими повинен оволодіти здобувач:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність до критичного мислення;
- здатність застосовувати отриманні знання в практичних ситуаціях;
- навички міжособистісної взаємодії;
- здатність діяти соціально відповідально;
- навички використання інформаційних та комунікаційних технологій;
- здатність до пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність вчитися і набувати сучасних знань;
- наявні базові знання щодо специфіки соціологічного підходу до вивчення культурних та релігійних феноменів;
- розуміння основних соціологічних концепцій, що пояснюють причини виникнення та існування релігій і релігійних практик;
- усвідомлення сутності класичних робіт з соціології релігії;
- здатність установлювати взаємозв'язок релігійних вчень з іншими аспектами життя суспільства (економіка, стратифікація, культура, влада);
- аналізувати релігію як специфічний соціокультурний феномен

Програмні результати навчання:

- володіє сформованими навичками розкриття структури та функції релігії як соціального інституту;
- здатен виявляти у релігійних організаціях та інститутах їх явні та латентні функції;
- наявні уміння застосовувати щодо конкретних релігійних організацій адекватні завданням дослідження і природі об'єкта методи збору і аналізу даних

Інформаційний обсяг дисципліни

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1.

Соціологія релігії як наука і навчальна дисципліна.

Історія становлення та сучасний стан соціології релігії

Тема 1. Соціологія релігії як наука і навчальна дисципліна.

Соціологія релігії в системі соціологічного знання. Соціологія релігії в структурі академічного релігієзнавства. Об'єкт соціології релігії. Предмет соціології релігії. Специфіка релігії як предмету соціологічного дослідження. Два рівні осмислення проблем в соціології релігії: загальносоціологічний та емпіричний. Основні принципи соціології релігії. Методи соціології релігії. Проблеми сучасної соціології релігії. Зв'язок соціології релігії з іншими релігієзнавчими дисциплінами.

Тема 2. Історія виникнення та становлення соціології релігії.

Виникнення та становлення соціології релігії як наукової дисципліни. Витоки соціології релігії (філософія Ж.-Ж. Руссо, К. Гельвеція, Д. Дідро, Вольтера, П. Гольбаха, І. Канта, В. Ф. Г. Гегеля, Л. Феєрбаха та ін.). Загальна характеристика основних етапів розвитку соціології релігії.

О. Конт як засновник соціології релігії. Вчення про релігію Г. Спенсера. Вплив філософії марксизму та фрейдизму на розвиток соціології релігії. Соціологія релігії Е. Дюргейма. Розробка проблем соціології релігії М. Вебером. Релігійна проблематика у творчості Г. Зіммеля. Функціоналізм Б. Малиновського.

Тема 3. Соціологія релігії II половини XX – XXI століття.

Основні напрямки сучасної соціології релігії. Американська школа соціології релігії: основні етапи, тенденції, проблеми. Феноменологічний

напряма (П. Бергер, Т. Лукман). Неоволюціоналізм (Р. Белла). Неофункціоналізм (Дж. Йінгер). Порівняльний синтез (Н. Смарт). М. Еліаде.

Західноєвропейська школа соціології релігії (Г. Керера, П. де Лобьє, І. Вах, Г. Ле Бра, Д. Фітчер, Г. Меншинг).

Соціологія релігії в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку (В. Танчер, А. Єришев, Б. Лобовик, Е. Дулуман, М. Закович, А. Колодний, П. Косуха, В. Докаш, А. Черний, В. Єленський та інші).

Концепції секуляризації у соціології релігії II половини ХХ – початку ХХІ століття (Р. Белла, Т. Лукман, П. Бергер, Б. Вілсон, Д. Мартін, Р. Робертсон, Х. Казанова). Процеси секуляризації та сакралізації у сучасному світі. Вплив глобалізації на релігійну сферу.

Тема 4. Категоріально-методологічний вимір соціології релігії

Специфіка соціологічного тлумачення релігії. Структурні елементи релігії. Головні дефініції релігії: сакральне та профане, трансцендентність, віра, символ. Матеріалістична концепція релігії. Конфліктологічний підхід до вивчення релігії. Еволюційний підхід до вивчення релігії.

Тема 5. Методологія і методика конкретно-соціологічних досліджень релігії.

Загальні принципи методології соціологічного дослідження релігійних феноменів. Веберівський принцип «інтелектуальної чесності» в науковому пізнанні релігійних явищ. Етапи і об'єкти можливого соціологічного дослідження.

Підготовка соціальних досліджень щодо релігії. Програми соціологічного вивчення релігійних явищ. Проблеми репрезентивності та достовірності вибірки в соціологічному вивченні релігійних феноменів.

Основні методи збору емпіричної інформації. Процедура соціологічного дослідження релігійних систем. Основні етапи соціологічного дослідження. Програма соціологічного дослідження – методологічний і методико-процедурний розділи. Розгляд основних понять, в яких описується релігія як соціальний феномен. Методи соціологічного дослідження. Аналіз і обробка отриманих даних про феномени релігії. Пілотажне та основне дослідження. Теоретичний аналіз й узагальнення в соціологічному дослідженні релігії. Оформлення підсумкового документу дослідження. Типові помилки в соціологічному дослідженні релігійних явищ і процесів.

ЗМІСТОВИЙ МДУЛЬ 2

Релігія як суспільний феномен

Тема 6. Релігія як суспільний феномен.

Проблема визначення поняття «релігія». Основні визначення релігії. Дихотомія підходів до проблеми виникнення релігії. Класифікація релігій. Соціальна сутність релігії. Роль та значення релігійного досвіду в соціальній оформленості релігії. Проблема визначення релігії як соціального феномену. Типи визначень релігії: субстанціональний та функціональний. Структурно-функціональний підхід до аналізу релігії. Структурні компоненти релігійного комплексу. Функціональність релігії. Основні соціальні функції релігії. Місце і роль релігії в суспільстві. Функції і роль церкви (релігійних організацій).

Тема 7. Соціально-психологічні чинники релігійності.

Проблема визначення поняття «релігійність». Співвідношення поняття «релігія» і «релігійність». Методологічні і теоретичні проблеми соціологічного дослідження релігійності. Якісні та кількісні параметри дослідження релігійності: ступінь, розповсюдженість, характер, динаміка, тип, стан. Критерії релігійності. Методи дослідження релігійності: метод

описування, метод вивчення документів, метод спостереження. Мотиви і вияви релігійності. Типи релігійності. Конфесійна релігійність. Церковна і позацерковна релігійність. Віра як загальна ознака релігійної свідомості.

Складові компоненти релігійності. Релігійна духовність. Основні вияви духовності. Релігійний світогляд. Смісложиттєві проблеми в їх релігійному витлумаченні.

Релігійні відносини. Культовий та позакультовий компоненти релігійних відносин. Внутрішньоцерковні та міжконфесійні відносини. Конфліктність в релігійному середовищі. Толерантність як принцип релігійних відносин. Форми співпраці в соціальному служінні.

Релігійна діяльність як різновид суспільної діяльності. Релігійна активність. Форми релігійної діяльності. Конфесійна природа релігійної діяльності.

Тема 8. Релігія як символічна система: соціологічний вимір.

Релігія як символічна модель, яка формує людський досвід. Релігійні символічні системи як мікрорівні соціального життя. Особливості релігійних символів, їх соціальний зміст. Релігія як система символів і ритуалів (Е. Дюркгейм). Ритуал і міфи як елементи релігійно-символічної системи. Соціальне значення ритуалу. Соціологічне визначення міфу (Б. Маліновський). Функція міфу в традиційному суспільстві. Релігійний ритуал та релігійний етикет.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.

Релігія як соціальний інститут

Тема 9. Релігія як соціальний інститут.

Релігія як фактор легітимізації спеціальних форм соціальних дій. Релігія як фактор виникнення тих чи інших соціальних відносин. Аксіологічний

статус релігії.

Релігія та соціальна структура суспільства. Релігія та соціальна стратифікація і мобільність суспільства. Релігійні установки щодо соціальної нерівності. Роль релігії у громадянській активності індивіда у суспільстві. Громадянське суспільство та місце у ньому релігії. Соціально-значуща діяльність церков та релігійних організацій в Україні.

Релігійна спільнота. Релігійна організація. Процес становлення релігійної організації. Чинники утворення релігійної організації. Види релігійних організацій згідно класифікації Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Класифікація типів релігійних організацій (Е. Трьольч, М. Вебер, Й. Вах). Церква-секта-деномінація. Інші варіанти класифікації. Інституалізація релігії як чинник забезпечення стабільності та трансляції традиції. Проблема рутинізації харизми. Особливості і структура, принципи формування релігійних громад. Релігійна громада як засіб задоволення інтелектуальних, естетичних, моральних, комунікативних та інших потреб. Релігійна група і сімейно-родинні відносини. Поняття релігійних інститутів. Релігійна ієрархія. Загальні закономірності інституалізації релігійних течій. Принципи побудови релігійних інституцій.

Тема 10. Вплив релігійних інституцій на життєдіяльність суспільства.

Релігія та економіка. Обґрунтування господарської діяльності людини з релігійних моральних засад. Ісламська концепція до закону вартості. Буддійська "проміжна економіка". Православний, протестантський, католицький тип економічної людини. Релігійна мотивація праці в християнстві.

Вплив релігійних інституцій на шлюбно-сімейні відносини. Сім'я та релігія. Характеристика релігійних установок щодо сім'ї. Сімейні цінності в

різних релігіях. Проблема міжрелігійних, міжконфесійних шлюбів.

Релігія і політика. Релігійні інституції і політичне життя суспільства. Структурний і функціональний рівень взаємовпливу релігії і політики. Проблема співвідношення церкви і держави. Основні моделі взаємодії держави і церкви. Державно-церковні відносини в Україні: історія і сучасність.

Релігія і освіта. Проблема присутності релігійної освіти в світській школі: світовий та український контекст.

Тема 11. Релігійні конфлікти та шляхи їх подолання.

Релігійна конфліктологія Проблеми міжконфесійної конфліктології. Прояви релігійних конфліктів. Основні елементи релігійних конфліктів. Типологія релігійних конфліктів. Міжрелігійні, міжцерковні, міжконфесійні конфлікти. Релігійні конфлікти в Європі (Північна Ірландія, Балкани тощо). Релігійні конфлікти в Азії (Палестина-Ізраїль, Індія-Пакистан тощо). Релігійні конфлікти в Африці. Релігійні конфлікти в сучасному релігійному житті України та їх вплив на релігійне життя та ситуацію в суспільстві. Міжконфесійні відносини в Україні та шляхи їх толерантизації.

Тема 12. Соціологічне осмислення релігійного життя в сучасній Україні.

Релігійна ситуація і релігійна мережа України в її соціологічних вимірах. Конфесійна структура і географія релігій в Україні. Функціональна роль релігії в сучасному українському суспільстві. Тенденції змін конфесійного життя та динаміка релігійності в Україні. Внутрішньо церковні процеси та проблема міжцерковних відносин і релігійної конфліктності. Толерантність та свобода віросповідання в Україні.

Рекомендована література:

Основна література

1. Академічне релігієзнавство : Підручник / За ред. А. Колодного. Київ : Світ знань, 2000. 862 с.
2. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. Київ : «Юніверс» 2004. 688 с.
3. Вілсон Б. Соціологія релігії / Марина Хорольська (пер.з англ.). Х. : Акта, 2002. 344 с.
4. Гіденс Е. Соціологія. Київ : Основи, 1999. 726 с.
5. Гнот С. І. Релігієзнавство : навч. посіб. Львів : ЛДУФК, 2011. 164 с.
6. Докаш В. І. Загальне релігієзнавство : підручник. Чернівці : Наші книги, 2012. 784 с.
7. Докаш В. Соціологія релігії : навч. посіб. Чернівці, Чернівецький нац. ун-т, 2010. 254 с.
8. Ерышев А. А., Лукашевич Н. П. Социология религии : Учеб. пособ. Киев : МАУП, 1999. 120 с.
9. Казанова Х. По той бік секуляризації : Релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби. Київ : Дух і літера, 2017. 264 с.
10. Казанова Х. Релігія в сучасному світі : плюралізм, секуляризація, глобалізація. Львів : Вид-во УКУ, 2019. 348 с.
11. Кислюк К. В., Кучер О. М. Релігієзнавство : Підручник. Київ : Кондор, 2005. 636 с.
12. Колодний А. М. Основи релігієзнавства. Курс лекцій. Дрогобич : Коло, 2006. 168 с.
13. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. Соціологія релігії : курс лекцій. Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 204 с.
14. Лубський В. І., Теремко В. І., Лубська М. В. Релігієзнавство : підручник. Київ : Академвидав, 2011. 464 с.
15. Пірен М. І. Соціологія релігії : Підручник. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. 344 с.
16. Релігієзнавство : Навч. посіб. / За ред. Мозгового Л. І., Бучми О. В. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 264 с.
17. Сидоренко О. П. Релігієзнавство : Підручник. Київ : Знання, 2008. 470 с.
18. Соціологія : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. 3-ге вид., доопр., доп / за заг. ред. проф. В. І. Докаша. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. 272 с.
19. Хоронжий А. Г. Соціологія релігії : навч. посіб. Львів : Магнолія, 2007. 166 с.

20. Черній А. М. Релігієзнавство : Підручник. Київ : Академвидав, 2008. 400 с.
21. Яроцький П. Л. Релігієзнавство : Підручник. Київ : Кондор, 2013. 442 с.

Додаткова література:

22. Арістова А. Поняття «релігійний конфлікт» : пошуки і дискусії. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2008. № 45. С. 5 – 10.
23. Арістова А. Релігійна самоідентифікація в сучасному суспільстві (соціологічний аспект). *Українське релігієзнавство*. Київ, 2005. № 33. С. 77 – 84.
24. Арістова А. Релігійні конфлікти в сучасному світі : природа, вияви, шляхи врегулювання. Київ : НТУ, 2007. 336 с.
25. Арістова А. Сутність та специфіка комунікативно-трансляційної функції релігії. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2016. № 78. С. 75 – 83.
26. Арістова А. В. Феномен релігійної девіації : теоретичні нариси. Київ : Інтерсервіс, 2017. 182 с.
27. Бабій М. Соціологія релігії. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2001. № 17. С. 75 – 79.
28. Бабій М. Соціологія релігії в архітектоніці релігієзнавства. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2009. № 49. С. 39 – 43.
29. Богачевська І. В. Громадянська релігія в контексті українських та російських реалій. *Релігійна свобода : на перехресті епох, країн і культур. Науковий щорічник № 19. /за ред. А. Колодного*. Київ : УАР, 2015-2016. С. 103 – 105.
30. Бодак В. Релігія як соціокультурний феномен. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2009. № 50. С. 85 – 89.
31. Бодак В. Релігійна обрядовість та сімейні цінності : єдність минулого і сьогодення. *Релігійна свобода*. Київ, 2018. Вип. 21. С. 43 – 55.
32. Бодак В. Сакралізація в часі і просторі особистісного та суспільного буття : причини, наслідки, перспективи. *Проблеми гуманітарних наук. Філософія*. Дрогобич, 2017. Вип. 37. С. 34 – 46.
33. Бодак В. Соціальна характеристика релігійної обрядовості. *Українське релігієзнавство*. 1997. № 5. С. 8 – 12.
34. Бойко В. А. Посібник до вивчення курсу «Соціологія релігії». Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2015. 24 с.
35. Борейко Ю. Релігія в структурах і формах вияву повсякденності. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2016. № 77. С. 6 – 10.
36. Бучма О. Особа в системі релігійної діяльності. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2001. № 20. С. 18 – 23.
37. Вебер М. Протестантська етика та дух капіталізму. Київ : Основи, 1994. 261 с.
38. Виговський Л. Сакралізація як історичний засіб розширення сфери

- функціонування релігійного комплексу. *Філософські обрії*. Київ ; Полтава, 2005. Вип. 13. С. 199 – 210.
39. Виговський Л. Система функціональності релігії та рівні її вияву. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2003. № 26. С. 55 – 64.
 40. Виговський Л. Система функціональності релігії та рівні її вияву. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2003. № 27-28. С. 4 – 13.
 41. Віллем Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки ХХІ-го століття / Дмитро Каратаєв (пер. з фр., наук. ред.). Київ : Дух і Літера, 2006. 331 с.
 42. Гаврілова Н. Урізноманітнення виявів соціального служіння релігійних спільнот. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2008. № 48. С. 45 – 69.
 43. Галіченко М. В. Релігійні орієнтації студентської молоді в Росії та Україні (порівняльний аналіз) *Духовна культура української молоді: реальний стан та перспективи розвитку. Зб. наук. статей*. Херсон, 2015. С. 44 – 49.
 44. Дурманенко О. Онтологічна безпека особистості як предмет соціології релігії. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2008. № 47. С. 69 – 79.
 45. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система Австралії. Київ : Юніверс, 2002. 424 с.
 46. Євдокимова Т. Християнське соціальне вчення : діалог із сучасним світом. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2000. № 15. С. 13 – 22.
 47. Єленський В. Велике повернення : релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2013. 504 с.
 48. Єленський В. Релігія після комунізму. Релігійні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств : фокус на Україні. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. 419 с.
 49. Єленський В. Є., Перебенесюк В. П. Релігія. Церква. Молодь. Київ : А.Л.Д., 1996. 160 с.
 50. Захарченко А. М. Роль релігійного фактора у палестинсько-ізраїльському конфлікті на початку ХХІ століття. *Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць*. Київ, 2010. Вип. 94. Ч. 2. С. 59 – 67.
 51. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини : виклики Україні ХХІ століття : Монографія. Київ : Знання України, 2005. 552 с.
 52. Зінкевич Т. Феномен громадянської релігії у порівняльному висвітленні. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2009. № 51. С. 27 – 36.
 54. Іванченко А. Функції релігійної віри та релігійного досвіду як компонентів структури релігійної свідомості : порівняльний аналіз. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2007. № 43. С. 5 – 12.
 55. Кисельов О. Розвиток міжправославних відносин в Україні : проблема періодизації *Науковий часопис Національного педагогічного*

- університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : [зб. наукових праць]. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 29 (41). С. 34-41
56. Кисельов О. Соціологія екуменізму : небогословські фактори виникнення та розвитку екуменічних відносин. *Українське релігієзнавство*. 2008. № 45. С. 17 – 24.
 57. Клімчук І. М. Міжконфесійні конфлікти та формування релігійної ідентичності: взаємозалежність та взаємовпливи. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2013. № 68. С. 199 – 209.
 58. Колодний А. Україна в її релігійних виявах. Львів : Сполох, 2005. 334 с.
 59. Колодний А. М. Феномен релігії : природа, структура, функціональність, тенденції. Київ : Світ знань, 1999. 52 с.
 60. Кривенко Ю. В. Щодо співвідношення понять «церква» та «релігійна організація». *Університетські наукові записки*. 2006. № 2. С. 130 – 132.
 61. Кулагіна Г. Індивідуальні вияви релігійності українця. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2008. № 46. С. 91 – 109.
 62. Лещенко А. М. Коеволюційні процеси у християнському сакральному мистецтві. Херсон : Айлант, 2016. 348 с.
 63. Ліннік Ю. Трансформаційні процеси у православ'ї в часи українського державотворення (кінець ХХ – ХХІ ст.). *Релігія і соціум*. Чернівці, 2014.
 64. № 1-2. С. 265 – 271.
 65. Ломачинська С. Феномен релігійної ідентичності в контексті глобалізаційних викликів сучасності. *Київські філософські студії : Матеріали наукової конференції (м. Київ, 17-18 травня 2018 р.) : тези доповідей / за заг. ред. проф. Р. О. Додонова*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018. С. 153 – 155.
 66. Мадей Н. Феномен конфесійної ідентичності в українському суспільстві. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2009. № 50. С. 216 – 222.
 68. Макграт А. Небезпечна ідея християнства. Протестантська революція : історія від шістнадцятого до двадцять першого століття. Київ : Дух і Літера, 2017. 664 с.
 69. Медведєва Ю. Ю. Модернізаційні та контрмодернізаційні складники в соціальних уявленнях вірян різних конфесій України: за матеріалами емпіричного дослідження (частина 1). *Габітус*. Одеса, 2018. Вип. 6. С. 71 – 76.
 70. Медведєва Ю. Ю. Релігійність та економічна безпека в кранах Заходу: до проблеми співвідношення. *Габітус*. Одеса, 2017. Вип. 4. С. 66 – 70.
 71. Мелехова О. С. Діалог та партнерська взаємодія держави та церкви в Україні : реальність та перспективи. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. Вип. 6 (21). Дніпро : Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2017. С. 60 – 69.

72. Миронович Д., Сальникова С., Решетняк О. Религиозный капитал и религиозное участие в странах новой восточной Европы. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Соціологія*. 2013. № 1 (4). С. 16 – 27.
73. Міжнародно-правові акти про право на свободу совісті та віросповідання: хрестоматія / упоряд. О. Білаш (Архімандрит Євфросин). Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2015. 200 с.
74. Мудраков В. В. Секуляризація як втілення футурологічних ідей Фрідріха Ніцше. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2017. № 84. С. 43 – 50.
75. Недзельський К. Проблема втілення ідеї креаціонізму в націє- та державотворення України. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2009. № 51. С. 77 – 85.
76. Недзельський К. К., Поліщук І. Є., Гришанов І. В., Галіченко М. В. Релігійні орієнтації студентів Херсонського державного університету. *Габітус*. Одеса, 2016. Вип. 2. С. 29 – 37.
77. Недзельський К. К., Поліщук І. Є., Галіченко М. В. Релігійні орієнтації студентської молоді Херсонщини. *Південний архів. Зб. наук. праць. Історичні науки*. Херсон, 2007. Вип. 26. С. 280 – 287.
78. Несправа М. В. Джихадистський тероризм в Європі перших двох десятиліть ХХІ століття : термінологічний аспект. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2018. № 4 (45). С. 41 – 45.
79. Панков А. Проблема интерпретационных возможностей современной социологии религии. *Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Стратегії інтерпретації тексту : методи і межі їх застосування*. Одеса, 2006. Вип. 10. С. 335 – 342.
80. Папаяні І. Релігійна ідентичність в межах теоретичного релігієзнавства. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2009. № 52. С. 22 – 29.
81. Паращевін М. А. Інтегративна роль релігії : Історико-соціологічний нарис. Київ : Інститут соціології НАН України, 2004. 154 с.
82. Паращевін М. Релігія та релігійність в Україні. / за ред. М. Макеєва ; попереднє слово О. Іващенко. Київ : Інститут політики, Інститут соціології НАН України, 2009. 68 с.
83. Паращевін М. А. Сучасні теорії та концепції релігійної динаміки : можливості застосування до українських реалій. *Габітус*. Одеса, 2017. Вип. 4. С. 71 – 76.
84. Пивоварова Н. П. Неоднозначність операціоналізації поняття «релігійність» як одна з проблем соціології релігії. *Грані*. 2014. № 3. С. 140 – 144.
85. Пивоварова Н. П. Сучасна релігійність : детермінанти, характерні риси, тенденції розвитку. *Грані*. 2014. № 2. С. 117 – 123.
86. Поліщук І. Є. «Протестантська етика і дух капіталізму» М. Вебера :

- історичні уроки реформаційного вчення та його значення для сучасного суспільства. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реформація: історичний та сучасний контекст»*. Херсон, 2017. С. 33 – 42.
87. Поліщук І. Є. «Протестантська етика і дух капіталізму» М. Вебера у світлі актуальних проблем сучасності. *Людина, яка реформує та реформується. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 500-літтю Реформації [тези оповідей та виступів]* Від. ред. Волобуєва С. В. Київ : НТУ, 2017. С. 45 – 47.
 88. Поліщук І. Є, Галіченко М. В. Релігійність студентської молоді на Херсонщині (за матеріалами соціологічного дослідження 2011 року). *Педагогічні науки*. Херсон, 2011. № 59. С. 372 – 379.
 89. Релігія і нація в суспільному житті України й світу / НАН України ; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. Відділення релігієзнавства / Филипович Л. О. (ред.). Київ : Наукова думка, 2006. 287 с.
 90. Рязанова Л. С. Релігійне відродження в Україні : соціокультурний контекст. Київ : Видавництво «Біла криниця», 2004. 210 с.
 91. Сальнікова С. А. Аналіз багатовимірної моделі вимірювання релігійності (за даними емпіричного соціологічного дослідження). *Грані*. 2010. – Вип. 6 (74). С. 129 – 134.
 92. Сальнікова С. А. Багаторівневе моделювання як аналітична стратегія вимірювання релігійності. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : Зб. наук. праць*. Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2010. – Вип. 16. С. 222 – 229.
 93. Сальнікова С. А. Методологічні засади вимірювання релігійності. *Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Зб. наук. праць*. Луцьк : РВВ
 94. «Вежа, 2009. – Вип. 28. С. 137 – 143.
 95. Сальнікова С. Варійчук В. Динаміка релігійної включеності населення європейських країн. *Соціологічні студії*, 2019. – Вип. 1 (14). С. 69 – 77.
 96. Сальнікова С., Миронович Д. Релігійна участь та громадянське суспільство : досвід посткомуністичних країн *Український соціологічний журнал*. 2013. Вип. 9 – 10. Т. 2. С. 36 – 46.
 97. Скалацька О. В. Генеза і розвиток релігійних конфліктів. *Сучасне суспільство : політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. Харків, 2012. № 1. С. 198 – 204.
 98. Соловійов В. Проблема класифікації релігій у релігієзнавстві. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2002. № 22. С. 4 – 15.
 99. Тейлор Ч. Секулярна доба. Книга перша. Київ : Дух і Літера 2013. 664 с.
 100. Титаренко В. Методологічні проблеми прогнозування релігійних процесів. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2009. № 52. С. 30 – 37.
 101. Титаренко В. В. Роль релігійного фактору у формуванні громадянського суспільства : український контекст. *Українське релігієзнавство*. Київ,

2015. № 73. С. 211 – 219.
102. Токман В. Феномен священного і проблема розуміння сутності релігії. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2000. № 14. С. 35 – 43.
103. Филипович Л. Зміст західної соціології релігії як науки і навчальної дисципліни. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2003. № 25. С. 106 – 110.
104. Халіман М. А. Релігійні конфлікти : світоглядний аспект. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Одеса, 2016. Вип. 10. С. 161 – 163.
105. Швалагіна К. Еволюція теорії секуляризації : від монополізму до кризи. *Українське релігієзнавство*. 2008. № 45. С. 31 – 38.
106. Яремчук С. С. Методологія дослідження релігійності населення України (за результатами четвертої хвилі (2008) Європейського соціального дослідження) *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія*. 2011. Вип. 144. Т. 156. С. 10 – 15.
107. Яремчук С. С. Основні постулати теорії релігійної економіки в соціології релігії. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2016. № 3/4. С. 109 – 116.
108. Яремчук С. Соціологія релігії в сучасній Україні як науковий напрям і навчальна дисципліна. *Релігія та соціум*. 2011. № 1. С. 115 – 123.
109. Яцишин У. В. Теоретико-методологічні ремарки до дослідження процесу секуляризації в Україні. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2014. № 3–4. С. 153 – 157.

110. Internet-ресурси

111. Берладена І. Феноменологічний підхід як засіб пояснення організації соціальної реальності сучасного віруючого. *Релігія і соціум*. Чернівці, 2012. № 2. С. 171 – 177. URL : [http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup2\(8\)/25.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup2(8)/25.pdf)
112. Бовгиря І. В. Релігійні зміни у Східній Європі наприкінці ХХ століття крізь призму теорій секуляризації та релігійної економіки. *Наукові записки НАУКМА. Соціологічні науки*. 2015. Т. 174. С. 56 – 60. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMA_s 2015_174_11
113. Буга Є. Е. Дюркгейм про сутність релігії та її роль суспільному житті. *Релігія і соціум*. Чернівці, 2011. № 1. С. 225 – 230. URL : [http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1\(5\)/32.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1(5)/32.pdf)
114. Буга Є. Релігія як чинник соціальної рівноваги і стабільності (за працями Е. Дюркгейма). *Релігія і соціум*. Чернівці, 2010. № 2. С. 222 – 224. URL : [http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup2\(4\)/44.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup2(4)/44.pdf)
115. Вашрова Н. В. Реконструкція релігійного виміру публічної сфери в сучасних теоріях соціології релігії. *Український соціум*. 2013. № 4. С. 7 – 16. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2013_4_3
116. Виговський Л. Церква як складова громадянського суспільства. *Релігія і*

- соціум. Чернівці, 2014. № 1-2. С. 98 – 103. URL*
:
[http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1-2\(13-14\)/13.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1-2(13-14)/13.pdf)
117. Горобець Г. Світоглядна функція релігії і церкви в сучасному українському суспільстві : соціологічний погляд. *Релігія і соціум*. Чернівці, 2010. № 1. С. 219 – 224. URL :
<http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1/43.pdf>
118. Горохолінська І. Релігійність та європейські цінності : етика й релігія доби секуляризації та глобалізації (за працями Ч. Тейлора). *Релігія і соціум. Чернівці, 2014. № 3-4. С. 27 – 31. URL*
:
[http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup3-4\(15-16\)/4.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup3-4(15-16)/4.pdf)
119. Докаш В. Проблема соціального в контексті соціології релігії. *Релігія і соціум*. Чернівці, 2015. № 4. С. 36 – 41. URL :
[http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup4\(20\)/5.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup4(20)/5.pdf)
120. Докаш В. Релігія як комунікаційний елемент у стратифікаційній системі суспільства. *Українське релігієзнавство*. 2017. № 83. С. 29 – 35. URL :
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2017_83_6
121. Докаш В., Моргоч І. Релігія як фактор ідентифікації особистості : соціокультурний аспект. *Релігія і соціум*. Чернівці, 2014. № 1-2. С. 199 – 122. URL
122. URL
:
[http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1-2\(13-14\)/30.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1-2(13-14)/30.pdf)
123. Епоха секуляризму. Соціолог релігії Хосе Казанова про сучасні трансформації секуляризму у світі та унікальне місце України на релігійній мапі Європи. *Український тиждень* 2013. № 33. URL :
<https://tyzhden.ua/World/87084>
124. Крячко В. І. Етносоціологія релігії : опціонанти концептуалізації. *Нова парадигма*. 2014. Вип. 121. С. 215 – 226. URL :
<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/8768/1/Kriachko%20V.pdf>
125. Крячко В. І. Опціональна структура знання в етносоціології релігії *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : збірник наукових праць / Ред. кол. : Євтух В. Б. (гол. ред.)*. Київ : Фенікс, 2014. Вип. 15. С. 21 – 36. URL :
<http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/6121>
126. Лазаренко І. Актуалізація соціологічного дослідження структури релігійної організації в Україні. *Релігія і соціум*. Чернівці, 2015. № 1-2. С. 243 – 248. URL :
[http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1-2\(17-](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1-2(17-18)/17.pdf)

- 18)/40.pdf
127. Лещенко А. М. Релігійна віра як вияв соціального почуття. *Мультиверсум. Філософський альманах : Зб. наук. праць*. Київ, 2009. Вип. 77. С. 141 – 151. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/77304>
128. Мартиненко О. Теорія релігії Жоржа Батая. *Релігія і соціум*. Чернівці, 2012. № 2. С. 24 – 29. URL :
:
[http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup2\(8\)/4.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup2(8)/4.pdf)
129. Несправа М. В. Вплив релігії на процеси економічного зростання та європейської інтеграції : аналіз наукових досліджень у парадигмі соціального конструктивізму. *ФіП*. 2017. № 2. С. 12 – 23. URL :
<https://philpapers.org/archive/NES-19.pdf>
130. Пташник–Середюк О, Гараніна Г. Соціологічний аналіз релігійності та її критеріїв у молоді Прикарпаття. *Релігія і соціум*. Чернівці, 2010. № 1. С. 153 – 157. URL
:
<http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1/29.pdf>
131. Стельмах В. Релігія як фактор політичної соціалізації. *Релігія і соціум*. Чернівці, 2012. № 1. С. 66 – 71. URL:
[http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1\(7\)/10.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup1(7)/10.pdf)
132. Berladena I. Modern religiosity in its plural forms : the phenomenological approach. *Релігія і соціум*. Чернівці, 2013. № 3-4. С. 338 – 342. URL :
[http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup3-4\(11-12\)/49.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup3-4(11-12)/49.pdf)

Форма підсумкового контролю успішності навчання – диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання: усне опитування, написання контрольних, тестових та творчих робіт. Підсумкова контрольна робота або колоквиум за заліковими питаннями.

2.2. Авторська навчальна програма з дисципліни «Релігійні громади Херсонщини»

Курс «Релігійні громади Херсонщини» органічно пов'язаний з дисциплінами соціально-гуманітарного знання, що складають зміст навчального процесу всіх напрямів підготовки ХДУ, зокрема, такими як: «Історія України та української культури», «Філософія», «Соціологія».

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу:

Вивчення дисципліни «Релігійні громади Херсонщини» спрямовано на формування у студентів Херсонського державного університету релігійної толерантності, поваги до релігійних почуттів та переконань інших людей, знань про основні конфесії нашого регіону. Метою курсу є ознайомлення з історією та сучасним станом релігійних громад на Херсонщині.

Завдання курсу:

Теоретичні:

Виклад історії та сучасного стану основних конфесій на Херсонщині спрямований на формування уявлень про природу релігії та форми її предметно-практичного втілення, особливості віровчення та культу, визначання впливу релігійних систем на ціннісні орієнтації людини. Завданням курсу є розгляд сучасного стану та перспектив розвитку основних релігійних громад Херсонщині, можливості їх співпраці у вирішенні нагальних соціальних проблем та участі у державотворчих процесах.

Практичні:

Формування релігійної толерантності, поваги до релігійних почуттів та переконань інших людей.

Отриманні у межах навчального курсу знання допоможуть майбутнім вчителям розуміти релігійні потреби учнів та враховувати їх під час навчально-виховного процесу у школі. Окрім того знання стосовно основних релігій допомагатимуть у міжкультурній взаємодії, зокрема, під час туристичних мандрівок, роботі в колективі.

Очікувані результати навчання:

У результаті вивчення курсу «Релігійні громади Херсонщини» мають бути сформовані наступні компетентності:

Вільне володіння державною мовою.

Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні

Здатність зберігати та примножувати моральні та культурні цінності і досягнення суспільства.

Здатність діяти соціально відповідально та свідомо;

Здатність до критичного мислення, аналізу і синтезу; Прагнення до збереження навколишнього середовища;

Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;

Навички міжособистісної взаємодії.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ

СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД ХЕРСОНЩИНИ

Тема 1. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ХЕРСОНЩИНИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Поява первісної людини на Херсонщині. Релігійні вірування періоду первісності. Археологічні пам'ятки культового спрямування на Херсонщині. Релігійні об'єкти стародавніх греків на Херсонщині. Херсонщина як порубіжжя християнського та мусульманського світів. Релігійний склад населення Херсонщини та його зміни за часів Російської імперії. Реалізація релігійної політики часів Центральної Ради, Гетьманату та Директорії на

Херсонщині. Атеїстична політика радянської влади на Херсонщині (20-60-ті рр.. ХХст.). Релігійне життя Херсонщині у 1960-1980-х роках. Релігійне відродження на Херсонщині за часів незалежності. Основні конфесії та перспективи їх розвитку на Херсонщині.

Тема 2. ПРАВОСЛАВНІ ГРОМАДИ ХЕРСОНЩИНИ

Становлення православ'я як окремого напрямку у християнстві (історичні, культурні, політичні, етно-національні фактори). Віроповчальні та культові особливості православ'я (Вселенські собори, Символ віри, Десять заповідей, Дві головні заповіді Божі, Сім таїнств, Сім смертних гріхів, Плоди Духа Святого). Особливості богослужінь в українському православ'ї. Православні свята (Різдво, Хрещення Христове, Стрітєння, Вхід Господній в Єрусалим, Вознесіння Господнє, Трійця, Спас, Воздвиження Хреста Господнього, Великодень, Богородичні свята). Сучасний стан православ'я в Україні та світі. Проблема подолання розколу та утвердження автокефалії Православної Церкви України.

Історія православ'я на Херсонщині. Сучасний стан та перспективи розвитку православ'я на Херсонщині. Найвидатніші православні архітектурні пам'ятки та місця паломництв.

Тема 3. КАТОЛИЦЬКА ТА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ТРАДИЦІЯ НА ХЕРСОНЩИНИ

Становлення католицизму як окремого напрямку у християнстві (історичні, культурні, політичні, етно-національні фактори). Віроповчальні та культові особливості католицизму (Символ віри, Сім таїнств, догмат про філіюкве, догмат про примат Папи Римського, догмат про чистилище, вчення про запас добрих справ, догмат про непорочне зачаття Діви Марії). Особливості католицької меси. Католицькі свята.

Історія та сучасний стан греко-католицизму в Україні. Екуменічна

концепція УГКЦ. Поширення католицизму та греко-католицизму на Херсонщині. Найвідоміші католицькі та греко-католицькі архітектурні пам'ятки (монастир святого Володимира Великого, Церква святих Кирила та Мефодія).

Тема 4. ПРОТЕСТАНСЬКІ ГРОМАДИ ХЕРСОНЩИНИ

Становлення протестантизму як окремого напрямку у християнстві (соціально-економічні, політичні, етно-національні фактори). Головні засади протестантизму (абсолютний авторитет Біблії, віра в спасительну жертву Ісуса Христа, можливість особистого спілкування віруючого з Богом, визнання заданості людської долі). Ранній протестантизм. Пізній протестантизм. Особливості культу у протестантизмі.

Село Зміївка як єдиний осередок Шведської лютеранської церкви в Україні.

Історія та сучасний стан баптизму на Херсонщині. Таврійський християнський інститут. Адвенти́зм на Херсонщині. Харизматичний рух на Херсонщині. Найвідоміші протестантські громади Херсонщини.

Тема 5. ІУДАЇЗМ НА ХЕРСОНЩИНИ

Історичні умови виникнення та розвитку іудаїзму. Талмуд – священна книга іудеїв. Іудейські обряди та свята. Напрямки в сучасному іудаїзмі. Хасидизм.

Історія та сучасний стан іудаїзму на Херсонщині. Іудейська громада «ХАБАД». Найвідоміші синагоги міста Херсона.

Тема 6. ІСЛАМ НА ХЕРСОНЩИНИ

Формування і поширення ісламу. Коран – священна книга мусульман. Віровчення ісламу. Свята, звичаї та обряди ісламу. Історія та сучасний стан ісламу на Херсонщині. Херсонська філія Духовного управління мусульман України.

Тема 7. ПОШИРЕННЯ НОВІТНІХ НЕТРАДИЦІЙНИХ РЕЛІГІЙ НА ХЕРСОНЩИНІ

Загальні особливості нетрадиційної релігійності. Неохристиянські об'єднання. Орієнталістські релігії. Езотеричні об'єднання. Неоязичництво. Ситетичні релігії.

Причини та передумови поширення нетрадиційних релігій на Херсонщині. Церква Ісуса Христа Святих Останніх днів на Херсонщині. Товариство свідомості Крішни на Херсонщині.

Тема 8. РЕЛІГІЙНА СВОБОДА. РЕЛІГІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ.

Сутність і умови забезпечення свободи совісті. Реалізація принципів свободи совісті в Україні. Зв'язок між свободою релігії та демократією. Реалізація принципу відокремлення церкви від держави та освіти і проблема державно-церковних відносин в Україні. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991). Релігійна толерантність та шляхи її забезпечення в Україні. «Декларація принципів толерантності». Публічна релігія.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Академічне релігієзнавство / За заг. наук. ред. А. М. Колодного. Київ : Світ знань, 2000. 862 с.
2. Водотика С. Г., Сінкевич Є. Г. Історія Херсонщини. Херсон : Айлант, 2003.
3. Гнот С. І. Релігієзнавство : навч. посіб. Львів : ЛДУФК, 2011. 164 с.
4. Докаш В. І. Загальне релігієзнавство : підручник. Чернівці : Наші книги, 2012. 784 с.

5. Історія релігії в Україні : Навч. посіб. / За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. Київ : Знання, КОО, 1999. 735 с.

6. Казанова Х. Релігія в сучасному світі : плюралізм, секуляризація, глобалізація. Львів. : Вид-во УКУ, 2019. 348 с.

7. Кислюк К. В., Кучер О. М. Релігієзнавство : Підручник. Київ : Кондор, 2004. 646 с.

8. Колодний А. М. Основи релігієзнавства. Курс лекцій. Дрогобич : Коло, 2006. 168 с.

9. Лешан В. Ю. Основи релігієзнавства : Підручник. Чернівці : Рута, 2005. 304 с.

10. Лубський В. І., Теремко В. І., Лубська М. В. Релігієзнавство : підручник Київ : Академвидав, 2011. 464 с.

11. Релігієзнавство : Навч. посіб. / Наук. ред. Д. В. Брильов. Київ : вид-во ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 328 с.

12. Релігієзнавство : Навчальний посібник / ред. Мозгового Л. І., Бучми О. В. Київ : ЦУЛ, 2008. 264 с.

13. Релігієзнавство : навч. посіб. / Т. А. Борозенець, Т. В. Гаврилюк / За ред. І. Ф. Надольного. Київ, 2013. 185 с.

14. Релігієзнавство : історія та теорія релігії : підручник / за ред. О. М. Єременко, О. О. Смоліної. Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. 268 с.

15. Релігії світу : навчальний посібник / Л. М. Шугаєва. Київ : Академвидав, 2011. 256 с.

16. Сидоренко О. П. Релігієзнавство : Підручник. Київ : Знання, 2008. 470 с.

17. Херсонщина : від найдавніших часів о сьогодення. Навч.-метод. посіб. / Цибуленко Л. О., Водотика С. Г., Батенко Г. В., Кузовова Н. М., Павленко В. Я., Цибуленко Г. В. Херсон : Вид-во ПП Вишемирський В. С.,

2017. 416 с.

18. Черній А. М. Релігієзнавство : Підручник. Київ : Академвидав, 2008. 400 с.

19. Юрій Н. Ф. Релігієзнавство. Київ : Декор, 2006. 408 с.

20. Яроцький П. Л. Релігієзнавство : Підручник. Київ : Кондор, 2013. 442 с.

Додаткова література:

1. Баковецька О. О. Римо-католицька церква Херсона в ХІХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2013. Вип. XXXVII. С. 81 – 85.

2. Баковецька О. О. Розвиток мережі парафій римо-католицької церкви в Херсонській губернії в ХІХ ст. *Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2014. Вип. 7. С. 34 – 39.

3. Балягузова О. Стан православної церкви у 1917-1920 рр. : український та регіональний аспекти *Емінак : Науковий щоквартальник*. 2007. № 2 (2). С. 53 – 62.

4. Білокопитова Н. Особливості етносоціальної ідентифікації тюркомовних діаспор. *Схід*. 2015. № 1. С. 101 – 106.

5. Бубенок О. Б. Мусульманське населення на теренах сучасної України : особливості формування етнічного складу. *Східний світ*. 2006. № 1. С. 25 – 48.

6. Галіченко М. В. Внесок протестантизму у становлення і розвиток екуменізму. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реформація: історичний та сучасний контекст»*. Херсон, 2017. С. 80 – 85.

7. Галіченко М. В. Екуменічна діяльність протестантських церков на Херсонщині. *Людина, яка реформує та реформується. Матеріали*

Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 500- літтю Реформації [тези оповідей та виступів] Від. ред. Волобуєва С. В. Київ : НТУ, 2017. С. 11 – 12.

8. Галіченко М. В., Поліщук І. Є. Проблема української автокефалії : сучасний стан та шляхи вирішення. *Південний архів. Зб. наук. праць. Історичні науки.* Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. Вип. 30. С. 108 – 114.

9. Галіченко М. В. Розвиток міжконфесійних відносин на Херсонщині. *Південний архів. Зб. наук. праць. Історичні науки.* Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. Вип. 26. С. 258 – 262.

10. Ганзуленко В. Римо-католицька церква на Півдні України за часів державного атеїзму (20-30-х рр. ХХ ст.) *Наукові записки. Національного університету «Острозька академія».* Острог, 2009. Вип. 10. С. 62 – 73.

11. Ганзуленко В. Соціальний склад громад римо-католицької церкви на Півдні України в 20-30-х рр. ХХ ст. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів.* Т. 22. Київ, 2011. С. 328 – 336.

12. Гербеєва І. М. Релігійна складова духовного життя єврейських громад Херсонської губернії у другій половині ХІХ ст. *Інтелігенція і влада.* 2014. Вип. 30 С. 83 – 89.

13. Герінбург О. Релігійний склад населення Херсонської губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття за матеріалами земських статистиків. *Збірник матеріалів Регіональної науково-практичної конференції «Релігійні процеси в сучасній Україні»: Наукове видання / за ред. М. В. Галіченка.* Херсон, 2019. С. 58 – 62.

14. Здражевська Л. С. Храми рідного Херсона. *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві.* 2014. Вип. 5 (6). С. 279 – 300.

15. Краснянська Н. Протестантські громади Херсонщини у 1940-1960-і рр. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів.* Київ, 2010. С. 490 – 498.

16. Кузовова Н. М. Єврейська община Херсонщини в 1944-1960 рр. (за

документами фондів партійного архіву Херсонського обкому КП (б)У – КПУ). *Вісник*. Київ, 2014. № 2. С. 111 – 115.

17. Левченко М. Єврейська національна спільнота Херсонщини в ХІХ на початку ХХ ст. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 6 : Історичні науки*. Київ, 2008. С. 394 – 400.

18. Мамренко М. А. Ознайомлення учнів із становленням і діяльністю Української греко-католицької церкви на Херсонщині. *Таврійський вісник освіти*. Херсон, 2016. С. 124 – 128.

19. Марченко О. Релігія як чинник соціокультурного розвитку етноконфесійних груп Південної України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*. 2010. Вип. 5. С. 486 – 494.

20. Михайлуца М. І. Православна церква на Півдні України у роки другої світової війни (1939 – 1945) Одеса : ВМВ, 2008. 392 с.

21. Момрик А. П. Єзиди України (невідомі діаспора). *Сходознавство*. Київ, 2011. Вип. 53–54. С. 86 – 101.

22. Недзельський К. К., Поліщук І. Є., Гришанов І. В., Галіченко М. В. Релігійні орієнтації студентів Херсонського державного університету. *Габітус*. Одеса, 2016. Вип. 2. С. 29 – 37.

23. Непомнящий Б. Херсон еврейский : Трагедии и судьбы. Херсон : Олди-плюс, 2004. 340 с.

24. Нетеса С. В. До питання про діяльність мусульманських національно-культурних товариств на території незалежної України. *Східний світ*. 2005. № 2. С. 50 – 58.

25. Огорокова І. Г., Ігнатуша О. М. Особливості регіонального поширення нетрадиційних релігій та неоязичництва в сучасній Україні. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. Запоріжжя : Просвіта, 2008. Вип. ХХІІ. С. 139 – 142.

26. Орлов В. М. Характерні ознаки нових релігійних течій в українських та зарубіжних наукових дослідженнях. *Гуржійські історичні*

читання. Черкаси, 2012. Вип. 5. С. 48 – 50.

27. Сирінська О. А., Майоров М. В. Громада турків-месхитинців в умовах збройного конфлікту на Сході України. *Східний світ*, 2015. №1. С. 138 – 148.

28. Синій В. Короткий огляд історії баптизму на Херсонщині. Херсон, 2003. 79 с.

29. Сповідь на Голгофі : альманах. Документальні нариси, спогади, статті, списки про репресії щодо церкви та духовних осіб на Херсонщині за роки тоталітарного режиму / К. Бережна, Б. Вадон, А. Вірлич. Херсон : Реабілітовані історією, 2001. 205 с.

30. Таран В. О. Сучасна Україна та «ісламський» фактор. *Культурологічний вісник Нижньої Наддніпряни*. 2014. Вип. 32. С. 94 – 101.

31. Тарахненко Л. Л. Зміни в релігійності мусульман і відродження ісламських громад у незалежній Україні. *Вісник аграрної історії*. 2015. Вип. 11–12. С. 155 – 161.

32. Татарченко О. Б. Становище Руської православної церкви на Херсонщині у другій половині 1940-х – початку 1950-х років. *Краєзнавство*. Київ, 2016. Вип. 1–2. С. 142 – 155.

33. Тригуб О. П. Головні напрями діяльності Херсонської єпархії (1775- 1918) *Наукові праці: збірник*. Миколаїв : Видавничий відділ МФ НАУКМА, 1999. Т. 2. С. 10 – 16.

34. Тригуб О. П. Місіонерська діяльність православної церкви на Півдні України *Наукові праці : збірник*. Миколаїв : Видавничий відділ МФ НАУКМА, 2000. Т. 8 : Історичні науки. С. 45 – 49.

35. Филипович Л. Нові релігійні течії в українському соціумі. *Українське релігієзнавство*. 2008. № 46. С. 355 – 367.

36. Филипович Л. Феномен нових релігійних течій. *De Religione. Неорелігії : теоретичні та практичні питання дослідження*. За ред. О.Кисельова, І.Каплан / МАР. Київ : Видавець Р. Халіков, 2018. С. 8 – 19.

Internet-ресурси

1. Іванова Т. Ю. Переслідування єврейського населення в 1920-1930-ті роки (за матеріалами південних областей УРСР). *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2012. Вип. 3. (33). С. 132 – 139. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdu_2012_3.33_19
2. Левченко М. Г. Культурна мозаїчність Херсонщини [Електронний документ]. URL : <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1243>
3. Павленко В. Я., Недзельська Ю. К. Протестантизм на Херсонщині в умовах демократизації українського суспільства. *Південний архів. Зб. наук. праць. Історичні науки. Херсон*. Вип. 23. С. 61 – 64. URL : <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/2101>
4. Тарахненко Л. Л. Зміни в особливостях поділу релігійних громад України за етнічною ознакою (1990-і – початок 2000-х). *Електронне наукове фахове видання : Історія науки і бібліографістика*. 2015. №. 3. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
5. Филипович Л., Колодний А. Релігійна свобода і Церква Ісуса Христа Святих останніх днів : історія і логіка взаємин [Електронний документ]. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11809/Fylypovych_Kolodnyi_Relihiina_svoboda.pdf?sequence=1
6. Шостак А. В. Інституалізація і генезис української автокефальної православної церкви у посткомуністичну добу (1990-ті- 2010-ті рр.) на прикладі Одеської, Миколаївської та Херсонської областей [Електронний документ] URL : <http://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/2177/document.pdf#page=488>
7. Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів. URL : <https://www.baptyst.com/>
8. Дієцезія Одесько-Сімферопольська Римо-Католицької церкви в

Україні. URL : <http://www.rkc.odessa.ua/>

9. Духовне управління мусульман України. URL :
<https://umma.in.ua/ua>

10. Одеський екзархат Української греко-католицької церкви. URL :
<http://www.ugcc.od.ua>

11. Таврійський християнський інститут. URL : <https://tci.org.ua/>

ВИСНОВКИ

Під час розробки ініціативної теми було проведено дослідження релігійності студентської молоді Херсонщини. Для цього було розроблено анкету та проведено опитування серед студентів Херсонського державного університету, які репрезентують різні населені пункти області, як міста, так і села. Отримані результати було порівняно із даними попередніх досліджень, які проводила кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук ХДУ з 2000 по 2015 роки.

Основна увага була звернена на визначення рівня релігійності студентів та її прояви. Було встановлено, що досить високий рівень релігійності студентської молоді на Херсонщині (77,4%) зумовлений значним впливом сімейного релігійного виховання та активним спілкуванням з друзями, більшість із яких є віруючими людьми. Молодь переконана, що релігія має відігравати важливу роль у житті сучасної людини. Проте аналіз релігійних переконань, практик та теоретичного рівня релігійної свідомості показав, що декларований високий рівень релігійності не знаходить відповідного відображення у повсякденному житті студентської молоді. Показовим прикладом є толерантне ставлення до іновірців. Воно пов'язане не стільки із прийняттям іншого із його системою цінностей та переконань, скільки із байдужим ставленням до інших релігій. Релігійність переважно є декларативною і не підкріплена участю у релігійних обрядах, відвідуванням культових споруд, читанням релігійної літератури, активною участю у житті релігійної громади, із якою віруючий себе ідентифікує. Більшість студентів не може назвати відомі їм конфесії. Це свідчить про брак відповідної освіти, що пов'язано із відсутністю релігієзнавчих дисциплін у навчальних планах освітніх програм підготовки майбутніх фахівців. Проведене соціологічне дослідження окреслило проблеми, які потрібно буде вирішити у наступних роботах: дослідити гендерну релігійність студентської молоді, вивчити

релігійності студентів Таврійського християнського інституту (єдиного вищого духовного навчального закладу регіону) та зробити порівняльний аналіз із студентами світських навчальних закладів. На підставі проведеного дослідження було розроблено навчальну сертифікатну програму Херсонського державного університету «Релігійна етика».

У межах розробки ініціативної науково-дослідної теми було розроблено дві програми навчальних дисциплін для їх впровадження в освітній процес Херсонського державного університету. У 2018-2019 навчальному році було апробовано вибірккову навчальну дисципліну «Релігійні громади Херсонщини», яка була обрана студентами Херсонського державного університету освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». У 2019-2020 навчальному році апробація здійснювалась при викладанні вибіркової дисципліни «Соціологія релігії» у студентів 351 групи факультету психології, історії та соціології (спеціалізація 054 «Соціологія»). Також публікації з ініціативної теми використовуються під час викладання нормативної дисципліни «Філософія», зокрема, розділу «Релігієзнавство».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балух В. Релігійність молоді : загальноукраїнський та регіональний аспекти. *Релігія та соціум*. 2010. № 2 (4). С. 117–119.
2. Баранівський В. Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства. *Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2019. № 43. С. 39 – 52.
3. Білоус Л., Мартинюк Ю. Рівень і характер релігійності лучан. *Соціологічні студії*. 2015. № 1 (16). С. 84–89.
4. Булига І. Позаконфесійна релігійність в контексті соціокультурних процесів сучасної Волині. *Релігія та соціум*. 2014. № 1-2 (13-14). С. 145–150.
5. Гаврілова Н., О. Кисельов. Релігійність української молоді : раціональний вибір чи спонтанний крок? [Електронний ресурс]. URL : <http://www.religion.in.ua/main/analitica/10564-religijnist-ukrayinskoyi-molodiracionalnij-vibir-chispontannij-krok.html>
6. Колосок Т. Феномен жіночої релігійності з погляду соціології релігії. *Соціологічні студії*. 2015. № 1 (6). С. 22–28.
7. Конституція України [електронний ресурс]. URL : <http://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
8. Мельник Ю. Релігійні орієнтації у віковій динаміці свого становлення. *Психологічні перспективи*. Луцьк, 2017. Вип. 30. С. 208–223.
9. Недзельський К. К., Поліщук І. Є., Галіченко М. В. Релігійні орієнтації студентської молоді Херсонщини. *Південний архів : Зб. наук. праць : Іст. науки*. Херсон. 2007. Вип. 26. С. 280–287.
10. Недзельський К. К., Поліщук І. Є., Гришанов І. В., Галіченко М. В. Релігійні орієнтації студентів Херсонського державного університету. *Габітус*. 2016. Вип. 2. С. 29–37.
11. Поліщук І. Є., Галіченко М. В. Релігійність студентської молоді на

Херсонщині (за матеріалами соціологічного дослідження 2011 року). *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. 2011. Вип. 59. С. 372–379.

12. Поліщук І. Є. Сучасна релігійна ситуація та релігійні орієнтації студентської молоді. *Південний архів : Зб. наук. праць : Іст. науки*. 2001. Вип. 7. С. 92–96.

13. Проект World Values Survey [Електронний ресурс]. URL : <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>

14. Пташник-Сердюк О. І. Регіональні особливості релігійної ідентифікації студентської молоді. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2014. Вип. 20. С. 357–361.

15. Пташник-Сердюк О. І. Релігія в системі ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Вісник Львівського університету. Серія : філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 20. С. 79–86.

16. Ханстантинов В. Конфесійна толерантність студентської молоді Миколаївщини. *Релігія та соціум*. 2010. № 1 (3). С. 143–148.

17. Филипович Л. О. Нові релігійні течії в Україні : загальні закономірності та регіональні особливості. *Південний архів : Зб. наук. праць : Іст. науки*. 2003. Вип. 11. С. 67–77.

18. Циганчук А., Циганчук Л. Освіта та релігійне виховання студентської молоді. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 1-2. С. 24–27.